Natalia LUCHIANCIUC

Problema determinativului substantival în limbile română şi rusă

N.L. – magistru în filologie, lector superior universitar la Catedra de Filologie Română, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu" din Cahul. Domenii de cercetare: gramatica, lingvistica comparată (română – rusă), cultura comunicării, limbile clasice (latina). Autoare şi coautoare a două cărţi: *Lingua latina* (manual pentru facultăţile umanistice) (2008), *Dicţionar tematic de maxime şi expresii latine* (2011). Participantă la numeroase conferinţe naţionale şi internaţionale (România).

Caracterul specific al fiecărui idiom se manifestă cu deosebită claritate mai ales prin confruntarea unui sistem lingvistic cu altul. Acesta constituie, probabil, unul dintre motivele ce determină tendinţele actuale de studiere a fenomenelor de limbă în plan contrastiv. Compararea limbilor ne oferă un câmp vast de investigaţii lingvistice dintre cele mai interesante, permiţându-ne să pătrundem pe calea cea mai accesibilă, în „intimităţile" gramaticale şi ştiinţifice ale limbilor supuse analizei, în cazul nostru, ale limbilor română şi rusă, care se deosebesc atât de profund între ele.

În cartea sa, *Ştiinţa logicii*, Hegel scria: „...numai cine cunoaşte bine o limbă şi ştie, în acelaşi timp, şi alte limbi, pe care le compară cu prima, numai acela poate simţi spiritul şi formaţia poporului în gramatica limbii sale..." [1].

Când se spune că fiecare limbă se caracterizează prin „geniul său", se are în vedere că orice limbă se manifestă prin felul propriu de a structura realitatea, de a percepe, de a aprecia lucrurile. Limba română şi limba rusă fac parte din grupuri de limbi diferite şi sunt înrudite ca fiind reprezentantele familiei de limbi indo-europene. Drept urmare, aproape toate aspectele şi elementele lingvistice ale acestor

BDD-A20703 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:13 UTC)

două limbi reprezintă diferenţe esenţiale în cele mai variate compartimente ale limbii.

Discordanţe evidente la confruntarea limbii române cu limba rusă vom înregistra, mai ales, la nivel sintactic, în tratarea părţilor secundare de propoziţie, în special, atunci când ne referim la determinanţii substantivali ai numelui. Una dintre cauzele principale ale acestor deosebiri rezidă în faptul că limbile pe care le comparăm aplică diverse principii de identificare a părţilor de propoziţie.

Determinarea nominală, fenomen pe care E. Coşeriu îşi întemeiază teoria disocierii, „asigură numelui, pe de o parte, trecerea de la virtual, de la universalia desemnării potenţiale, la actual, la monovalenţa desemnării concrete, prin intermediul operaţiilor de actualizare, iar, pe de altă parte, îi modifică semnului posibilitatea de desemnare, prin intermediul instrumentelor «delimitării»” [2]. Această actualizare a planului semantic al numelui (al substantivului, al pronumelui sau al numeralului) regent este necesară, din perspectiva comunicării lingvistice, „întrucât substantivul (sau un substitut al acestuia), denumind clase de obiecte, prin conţinutul său lexical noţional, rămâne în sfera generalului” [3]. Determinativul numelui, adică ceea ce în gramatica tradiţională se subsumează atributului, particularizează sfera semantică a regentului, fie din perspectiva unor trăsături interne, distincte pentru obiectul către care trimite regentul (permanente sau momentane, obiective sau subiective), fie din cea a unor conexiuni externe, în care obiectele se află „înscrise”. Astfel, dacă din punct de vedere structural atributul este, în general, omisibil, atunci, sub aspect semantic, el devine un element necesar al actului de comunicare. „Ce este nume concret, se spune mai concret numai printr-un atribut” [4], menţionează cercetătoarea Elena Ungureanu.

Dintre multiplele varietăţi de determinare nominală, atât în sistemul gramatical al limbii române, cât şi în cel al limbii ruse, atributele exprimate prin substantive sunt cele mai frecvente – numite convenţional *atribute substantivale*, datorită naturii morfologice ale acestora. Spre deosebire de alte realizări atributive, determinativul substantival se distinge prin următoarele *particularităţi*:

– este *un determinant neacordat*, adică numele regent nu implică mărcile de gen, număr şi de caz în statutul morfologic al numelui ocurent în poziţia de atribut;

BDD-A20703 © 2014 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:13 UTC)

– în limitele restricţiilor semantice, *regentul impune atributului* realizat prin substantive *unul din cazurile oblice* [5]: *genitiv, dativ, acuzativ*, dar în limba rusă şi cazurile *prepoziţional* sau *instrumental* (pe care sistemul cazual al limbii române nu le cunoaşte). (Comp:. *privirea* ***mamei*** *//* ***мамин*** *взгляд* (cazul genitiv), *nepot* ***surorii*** *//* *племяник* ***сестре*** (cazul dativ), *carte de* ***citire*** *//* *книга* ***для чтения*** (cazul acuzativ), *carte* ***cu poze*** (cazul acuzativ) *//* *книга* ***с картинками*** (cazul instrumental), *roua* ***de pe iarbă*** (cazul acuzativ) *//* *роса* ***на траве*** (cazul prepoziţional).

În gramaticile contemporane ale limbii române, fenomenul sintactic vizat se subclasifică în patru categorii, în funcţie de cazul substantivului prin care se actualizează. Pe baza acestui criteriu se pot distinge:

a) atribut substantival în genitiv;

b) atribut substantival în dativ;

c) atribut substantival în acuzativ;

d) atribut substantival în nominativ sau „falsă apoziţie". Ultima categorie însă este considerată de mulţi cercetători o realizare atributivă evidentă, de aceea nu este încadrată în clasa atributivă. Se precizează că în clasa atributului substantival sunt incluse „doar structurile substantivale realizate prin relaţie de dependenţă unilaterală şi la unul dintre cazurile nonautonome" [6].

Aflându-se în categoria atributelor neacordate, determinativul substantival al numelui în limba rusă poate fi exprimat, ca şi în română, după cum s-a menţionat *supra*, prin formele cazuale oblice ale substantivului: *genitiv, dativ, acuzativ, instrumental* (cu sau fără prepoziţie) sau *prepoziţional* (de regulă, este însoţit de o prepoziţie). Ţinem să remarcăm faptul că în sintaxa limbii ruse nu se face o tipologizare cazuală a determinativului substantival al numelui, aşa cum se face în română.

Cele enunţate anterior ar putea să ne conducă la o concluzie eronată că în analiza gramaticală a structurilor alogene nu vor exista deosebiri esenţiale. Examinând cu atenţie un şir de studii şi gramatici ale limbii ruse, vom observa că în interiorul unei structuri nominale se pot realiza şi alte raporturi decât cele atributive. Modelul distributiv $\mathbf{N_1 + N_2}$ poate genera în limba rusă şi alte funcţii sintactice decât cea de *atribut*, cum ar fi funcţia de *complement indirect* sau de *complement circumstanţial*. Explicaţia se conţine în **definiţiile** acestor părţi de propoziţie.

BDD-A20703 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:13 UTC)

Astfel, în gramaticile ruseşti **atributul** este definit ca o parte secundară de propoziţie. El determină altă parte de propoziţie redată printr-un cuvânt cu valoare de obiect (*substantiv, pronume substantivizat, numeral* sau *alt cuvânt substantivizat*); **complementul (indirect)** este o parte secundară a propoziţiei ce determină o parte de propoziţie exprimată prin *verb, substantiv, pronume substantivizat, adjectiv, numeral* sau *adverb* [7]; **complementul circumstanţial** este o parte secundară a propoziţiei care determină o parte de propoziţie exprimată prin *verb, substantiv deverbal, adjective* sau *adverb*.

În baza acestor definiţii, e uşor de constatat că *atributul* şi *complementul* (indirect şi circumstanţial) pot avea o serie de regenţi comuni: substantive, pronume substantivizate, numerale. În limba rusă numele (substantivul şi alte părţi de vorbire cu valoare substantivală) poate regenta aproape toate părţile secundare de propoziţie, în timp ce în română substantivul sau o altă parte de vorbire cu valoare substantivală solicită, de obicei, un atribut.

În limba rusă valoarea sintactică a termenilor implicaţi într-o relaţie de determinare nominală este în strânsă legătură cu părţile de propoziţie, deoarece, deseori, aceeaşi unitate sintactică este interpretată în mod diferit de către diverşi autori.

În lingvistica rusă s-au expus, de-a lungul secolelor, mai multe puncte de vedere asupra delimitării părţilor de propoziţie, ceea ce a favorizat şi varietatea definiţiilor date atributului, a explicaţiilor despre particularităţile structural-semantice, despre cele conţinutal-sistemice cu referire la această parte de propoziţie.

Pentru prima dată, problema părţilor secundare de propoziţie, în sintaxologia rusească, a fost abordată de către A. H. Vostokov, unul dintre exponenţii metodei comparativ-istorice, autorul lucrării *Русская грамматика* (1831). În studiul său, lingvistul identifică aşa-numitele cuvinte „atributive" (определительные) şi „completive" (дополнительные). În categoria *atributivelor* include *adjectivele, apoziţiile*, unele *adverbe* şi *gerunzii,* iar în cadrul *completivelor – formele de caz oblic ale substantivului* şi *infinitivul.*

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, lingvistul F. I. Buslaev, susţinător al principiului logico-gramatical, vorbeşte despre două criterii

BDD-A20703 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:13 UTC)

existente în clasificarea părților secundare de propoziție: *după tipul de subordonare și după sens* [8]. Însuși F. I. Buslaev remarcă discordanța dintre aceste două clasificări, una și aceeași parte de propoziție fiind prestată la mai multe interpretări. Astfel, în exemplul: *Тетрадь* ***сестры*** *лежит на столе*, forma gramaticală ***сестры*** va fi tratată ca un *complement* – după natura raportului sintactic exprimat și ca un *atribut* – după semnificație și după tipul întrebării – *чья*? În lucrarea sa *Опыт исторической грамматике русского языка* (1858), s-a cristalizat pentru prima oară concepția logico-gramaticală în analiza părților secundare de propoziție, care s-a păstrat, în ansamblu, până în prezent.

Ulterior, în cercetările lingviștilor A. A. Potebnea, F. F. Fortunatov, A. M. Peșkovsky, M. N. Peterson ș.a., clasificarea logico-semantică a părților secundare a fost supusă unor critici vehemente. Adversarii acestei clasificări opinau că în cadrul ei categoriile sintactice se subordonează celor logice. Însuși principiul de identificare a părților secundare de propoziție, după funcțiile lor logice, nu este admisibil în gramatică și că schema logică privind cele trei părți secundare de propoziție nu cuprinde întreaga varietate de relații exprimate în limbă [9]. În locul acesteia, se propune clasificarea formală, bazată doar pe *tipul de subordonare*. A. A. Potebnea pune semnul egalității între părțile de propoziție și diverse părți de vorbire în utilizarea lor sintactică: „Asemeni *verbului*, care constituie *predicatul* propoziției sau relația predicativă, astfel și *substantivul* la un caz neoblic, neacordându-se cu un alt nume, formează *subiectul*, iar *substantivul* la un caz oblic, neacordat cu un alt nume, reprezintă *complementul* (este vorba de complementul direct sau indirect), însă un *nume* acordat în orice caz este un *atribut* sau *nume predicativ*, iar *circumstanțialului* îi este specifică o formă deosebită, cea a *adverbului*" [10].

În primele ediții ale lucrării sale, *Русский синтаксис в научном освещении*, A. M. Peșkovsky susține că *atribut* este adjectivul acordat, participiul și pronumele; *complement* – substantivul subordonat, *circumstanțial* – adverbul, gerunziul și infinitivul. Iar în edițiile ulterioare, se dezice de termenii „complement", „atribut", „complement circumstanțial", distingând părți de propoziție subordonate (управляемые), acordate (согласуемые) și cele ce aderă (примыкающие) [11].

Cercetătoarea V. G. Admoni pune pe primul plan natura morfologică a cuvântului subordonator, identificând două clase fundamentale de cu-

BDD-A20703 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:13 UTC)

vinte: grupul substantival şi grupul verbal. Astfel, toate cuvintele care intră în clasa substantivului sunt considerate atribute [12]. În grupa verbului sunt incluse complementul şi circumstanţialul [13].

În această ordine de idei, lingvistul rus A. Gvozdev [14] remarcă incompatibilitatea şi caracterul contradictoriu al direcţiei formaliste, susţinând că dacă am analiza exemplul citat anterior *Тетрадь сестры лежит на столе* (după F. I. Buslaev), vom observa faptul că, potrivit opiniei lui A. A. Potebnea, ***сестры*** va fi *complement*. Conform teoriei cercetătoarei V. G. Admoni – *atribut*; ***на столе*** – după opinia lui A. A. Potebnea – *complement*, în corespundere cu teoria propusă de V. G. Admoni – *circumstanţial*.

De la mijlocul anilor ’30, după apariţia manualelor de gramatică ale unor autori ca S. G. Barhudarov şi E. I. Dosâcev, clasificarea logico-semantică a fost readusă în ştiinţă şi continuă să funcţioneze ca principiu de bază la studierea părţilor de propoziţie.

Trebuie menţionat că însuşi academicianul V. V. Vinogradov n-a găsit altă alternativă schemei logico-gramaticale, deşi a remarcat caracterul contradictoriu şi limitat al acesteia. Savantul nu vedea nici pe departe soluţionarea problemei părţilor secundare de propoziţie în această schemă, accentuând că teoria tradiţională privind părţile secundare de propoziţie necesită o revizuire fundamentală. Direcţia acestei „revizuiri” însă V. V. Vinogradov o vedea în studiul aprofundat „al tuturor tipurilor de raporturi sintactice şi de legături între cuvinte atât în formele sintagmelor, cât şi în structura propoziţiilor” [15].

La ora actuală, în sintaxa limbii ruse, teoria părţilor de propoziţie se leagă de semantica unităţilor sintactice. Semantica şi logica naturală („здравый смысл”) [16] sunt promovate pe prim-plan, chiar în ciuda naturii morfologice a elementului determinat.

Merită atenţie în acest sens viziunea profesorului rus A. Rudnev, care explică fenomenul determinării nominale potrivit *criteriului logico-semantic*. Astfel, cercetătorul delimitează unităţi prepoziţionale care, deşi se referă la substantiv, nu mai sunt interpretate ca fiind atribute (lucru firesc pentru limbile romanice), dar ca nişte complemente indirecte. Savantul motivează că în asemenea situaţii se ţine seama de condiţia dacă „avem de a face **cu una sau cu două substanţe** (purtătoare ale semnu-

BDD-A20703 © 2014 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:13 UTC)

lui caracteristic)" [17]. Analizând exemplele: (1) *Ешь блины* ***с икрой*** şi (2) *Ешь пирог* ***с грибами***, savantul observă că în exemplul (1) se realizează un *complement indirect,* deoarece determinativul prepoziţional ***с икрой*** răspunde la întrebarea *с чем?* şi reprezintă o substanţă diferită faţă de substantivul *блины* (clătitele se prepară separat şi icrele se pun deasupra); în exemplul (2) se realizează *un atribut,* fiindcă substantivul prepoziţional răspunde la întrebarea *какой*? şi este o substanţă unică cu substantivul determinat (în cazul dat, ciupercile nu se separă de plăcintă, ci se introduc în interiorul ei, formând un tot întreg).

Aceeaşi situaţie este semnalată şi în exemplul: *Гости пили чай* ***с вареньем***, unde substantivul prepoziţional ***с вареньем***, în funcţie de context, poate fi atribut sau complement. Însă în enunţul*: Навстречу Марье попался мастеровой* ***с пилой и рубаком***, cuvintele ***с пилой и рубаком*** sunt complemente, deoarece avem de-a face cu nişte obiecte pe care obiectul determinat le are **la sine** şi nu **în sine**.

De remarcat că în sintaxa limbilor romanice, de pildă, în cea română, exemplele analizate *supra* de către A. Rudnev ar funcţiona ca nişte *atribute* (Comp.: *clătite* ***cu icre****, plăcintă* ***cu ciuperci****, ceai* ***cu dulceaţă****, meşter* ***cu ferestrău şi gealău***).

Trebuie să subliniem că exemplul *Ешь пирог* ***с грибами***, investigat de A. Rudnev, poate avea o funcţie de tranziţie, adică poate fi interpretat şi ca *atribut*, şi ca un *complement*. Citǎm un exemplu similar din *Современный русский язык* (2002): *На завтрак мы взяли пироги* ***с мясом***, în care autorii, referindu-se la sintagma *пироги* ***с мясом***, afirmă că, datorită raportului atributiv – obiectiv, pe care-l exprimă, aceasta poate fi identificată şi ca *atribut*, şi ca un *complement*.

Autorii studiului citat (Н. Валгина, Д. Розенталь, М. Фомина) precizează: „Funcţiile sintactice ale părţilor secundare de propoziţie se stabilesc prin relevarea raporturilor dintre cuvântul determinat şi determinantul său. Totodată, aceste raporturi nu depind doar de natura morfologică a termenilor din cadrul sintagmei, dar şi de valoarea semantică a acestora. Astfel, una şi aceeaşi formă a cuvântului sau aceeaşi sintagmă nominală prepoziţională pot realiza diverse funcţii sintactice, în dependenţă de cuvântul pe care îl determină, adică se iau în considerare atât valoarea morfologică a termenului determinat, cât şi semantica acestuia" [18].

BDD-A20703 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:13 UTC)

În gramatica tradiţională a limbii ruse, în categoria complementelor (приименные дополнения), sunt incluse, de regulă, şi structurile nominale în cadrul cărora regentul este un substantiv deverbal sau derivat dintr-un adjectiv. De exemplu: *чтение* ***стихов*** *// lectura* ***versurilor****,* *уборка* ***урожая*** *// strânsul* ***roadei****,* *верность* ***традиции*** *// fidelitatea* ***tradiţiei***. Din perspectivă semantică, aici, desigur, se realizează raporturi obiective şi se resimte corelaţia cu structurile verbale sau adjectivale: *читать* ***стихи*** *// a lectura* ***versuri****,* *убирать* ***урожай*** *// a strânge* ***roada****,* *верный* ***традициям*** *// fidel* ***tradiţiilor***. În sintaxa limbii române, exemplele citate nu vor fi identificate drept complemente, dar vor fi tratate doar ca *atribute*: aici orice determinativ al numelui (substantiv sau substitut al acestuia) este considerat atribut.

În unele structuri analogice cu genitivul subiectiv (*плач* ***ребенка*** *// plânsul* ***copilului****,* *посадка* ***самолёта*** *// aterizarea* ***avionului***), chiar şi gramaticienii ruşi califică partea secundară de propoziţie drept *atribut*, nu *complement*, cum ar fi fost de aşteptat, dacă s-ar fi luat în considerare doar relaţia logico-semantică. Schimbarea formei gramaticale a termenului regent (verb – substantiv deverbal, adjectiv – substantiv de origine adjectivală) are drept consecinţă modificarea funcţiilor sintactice ale cuvântului subordonat. Totodată, deseori se schimbă şi forma elementului subordonat (Comp.: *чтение* ***стихов*** *– читать* ***стихи*** *// lectura* ***versurilor*** *– a lectura* ***versuri****,* *уборка* ***урожая*** *– убирать* ***урожай*** *// strânsul* ***roadei*** *– a strânge* ***roada***).

Prezentarea opiniilor cu privire la principiile de identificare a părţilor secundare de propoziţie în sintaxa limbii ruse este o dovadă că în analiza gramaticală a faptelor de limbă, la nivel eteroglot, trebuie să se ţină seama de specificul fiecăreia dintre limbile examinate, de altfel, am neglija, am deforma realitatea lingvistică.

În baza celor menţionate, ţinem să afirmăm că la nivelul unor structuri eteroglote, acelaşi fenomen lingvistic poate fi tratat diferit, fapt condiţionat de varietatea principiilor ce se află la baza cercetării. În acest sens, observăm că determinativul substantival al numelui este analizat în mod diferit în sintaxa limbii române şi în cea a limbii ruse. Acest fapt rezultă din diversitatea criteriilor aplicate: în limba română primează criteriul gramatical-relaţional, în limba rusă se pune pe prim-plan criteriul semantic, substanţial.

BDD-A20703 © 2014 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:13 UTC)

Analiza modelelor distributive din limbile română și rusă confirmă teza susținută de prof. R. Budagov, care poate fi aplicată integral inclusiv la caracterizarea limbilor înrudite: „Cu toate coincidențele pur exterioare, unele categorii gramaticale funcționează în limbile înrudite «un pic deosebit»" [19]. Descrierea formelor paralele ne permite a sesiza acest „un pic" deosebit în sistemul limbilor confruntate.

Bibliografie

1. Hegel, *Știința logicii,* traducere rusă, în *Сочинения*, vol. V, 1937, p. 37.
2. Rodica Nagy, *Sintaxa limbii române actuale*, Editura Institutul European, Iași, 2005, p. 197.
3. Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române. Morfologie. Sintaxă*, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 469.
4. Elena Ungureanu, *Atributul și atributivitatea: repere logico-semantice de identificare,* Chișinău, 1999, p. 24.
5. Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978, p. 619.
6. *Ibidem*, p. 620.
7. *Грамматика русского языка*, Том II, Часть I (под ред. В. В. Виноградова), Москва, 1960, стр. 521.
8. Ф. И. Буслаев, *Историческая грамматика русского языка*, Часть I, Издание II, Москва,1963, стр. 27.
9. А. А. Потебня, *Из записок по русской грамматике*, Москва, 1958, стр. 71-127.
10. *Ibidem*, p. 119.
11. А. Пешковский, *Русский синтаксис в научном освещении*, Москва, 1956, стр. 283.
12. В. Адмони, *Введение в синтаксис немецкого языка*, Москва, 1955, стр. 250.
13. *Ibidem*, p. 321.
14. А. Гвоздев, *Современный русский литературный язык,* Москва, 1968, стр. 102.
15. *Грамматика русского языка,* Том II, Часть I, (под ред. В. В. Виноградова), Москва, 1960, стр. 97.
16. А. Руднев, *Синтаксис современного русского языка*, Москва, 1968, стр. 110.
17. *Ibidem*, p. 100.
18. Н. Валгина, Д. Розенталь, М. Фомина, *Современный русский язык,* Издание Логос, Москва, 2002, p. 315.
19. Р. Будагов, *Блискородственные языки и некоторые особенности их изучения,* în *Типология сходств и различий блискородственных языков*, Кишинев, 1976, стр. 4.

BDD-A20703 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:05:13 UTC)